

Д.Д. Сухарюк, Р.Ю. Глеб, Т.М. Антосьяк, А.В. Козурак, М.І. Волощук

Карпатський біосферний заповідник

м. Рахів, Закарпатська обл., 90600 Україна

e-mail: akozurak@gmail.com, gleb.ruslan@gmail.com <https://doi.org/10.53904/1682-2374/2019-21/58>

ЗОЗУЛИНЦЕВІ КАРПАТСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА: ПОШИРЕННЯ ТА ЗАХОДИ ЗБЕРЕЖЕННЯ

Заходи збереження, зозулинцеві, поширення

ЗОЗУЛИНЦЕВІ КАРПАТСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА: ПОШИРЕННЯ ТА ЗАХОДИ ЗБЕРЕЖЕННЯ. Д.Д. Сухарюк, Р.Ю. Глеб, Т.М. Антосьяк, А.В. Козурак, М.І. Волощук. – В роботі наведені дані про видовий склад родини зозулинцевих, поширення в межах масивів заповідника та необхідні заходи щодо їх збереження.

ЯТРЫШНИКОВЫЕ КАРПАТСКОГО БИОСФЕРНОГО ЗАПОВЕДНИКА: РАСПРОСТРАНЕНИЕ И МЕРОПРИЯТИЯ СОХРАНЕНИЯ. Д.Д. Сухарюк, Р.Ю. Глеб, Т.М. Антосьяк, А.В. Козурак, М.И. Волощук. – В работе приводятся данные о видовом составе ятрышниковых, распространении в пределах массивов заповедника и необходимые мероприятия по их охране.

ORCHIDOIDEAE OF THE CARPATHIAN BIOSHERE RESERVE: DISTRIBUTION AND CONSERVATION MEASURES. D.D. Sukharyuk, R.Yu. Gleb, T.M. Antosyak, A.V. Kozurak, M.I. Voloshchuk. – The article presents data on the species composition of the orchidoideae (orchidoid orchids), their distribution within the limits of the reserve's massifs and the necessary measures for their conservation.

Карпатський біосферний заповідник (далі КБЗ), площею 58035 га, представлений переважною більшістю природних комплексів Українських Карпат. У висотному діапазоні територія заповідника охоплює ділянки від 180 до 2061 м н.р.м.

Флористичні дослідження на території заповідника розпочалися ще в середині 70-тих років минулого століття (Стойко та ін., 1982; Антосьяк та ін., 2018). На сьогоднішній день флора судинних рослин нараховує понад 1340 видів, з яких 149 видів включено до Червоної книги України (далі ЧКУ) (2009). Значну роботу приділено інвентаризації представників родини зозулинцевих та дослідження умов їх місцезростання (Тасенкевич, Сухарюк, 1984; Ефремов, Антосьяк, Сухарюк, 1988; Сухарюк, Лазуткин, Романюк, 1986; Антосьяк та ін., 1997). Упродовж останніх десятиліть було виявлено ряд нових для КБЗ видів орхідних, а також поповнено базу даних про нові місцезнаходження представників досліджуваної родини (Борисенко, 2008; Лоя, 2009, 2010; Шушман, 1996, 2008; Сухарюк, 2010).

Відомо, що у рослинному світі представники родини зозулинцевих (орхідні) є однією з найчисельніших груп рослин на Землі і, за різними даними, їх нараховується від 20 до 30 тисяч видів. В Україні зростає всього 68 видів зозулинцевих (29 родів), і всі вони включені до ЧКУ, а також у різні міжнародні червоні списки. В КБЗ на сьогодні обліковано 33 види орхідей, які представлені у 16 родах (таблиця). Таким чином, кількість видів зозулинцевих в КБЗ складає 48,5% від їх загальної кількості по Україні, а число родів, відповідно, 55,2%. За кількістю видів найбільшими родами є *Dactylorhiza* (6), *Anacamptis* (4) і *Epipactis* (4).

Представники родини зозулинцевих на території КБЗ

№ зп	Назва виду	Поширення у межах масивів заповідника							
		КТ	С	Ч	М	УШ	Дн	Чг	Юг
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.	<i>Anacamptis coriophora</i> (L.) R.M. Bateman	г				+	г		
2.	<i>Anacamptis laxiflora</i> (Lam.) R.M. Bateman					+			
3.	<i>Anacamptis morio</i> (L.) R.M. Bateman	+		*		г	г	+	г
4.	<i>Anacamptis palustris</i> (Jacq.) R.M. Bateman					+	г		
5.	<i>Cephalanthera damasonium</i> (Mill.) Druce	+				г			

Закінчення таблиці

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
6.	<i>Cephalanthera longifolia</i> (L.) Fritsch.	г				+		+	+
7.	<i>Cephalanthera rubra</i> (L.) Rich.	г							
8.	<i>Coeloglossum viride</i> (L.) C. Hartm.			г	+				
9.	<i>Corollorhiza trifida</i> Châtel.			ф		+			
10.	<i>Dactylorhiza cordigera</i> (Fries) Soó		г	г	г				
11.	<i>Dactylorhiza fuchsii</i> (Druce) Soó	г		г		г			
12.	<i>Dactylorhiza incarnata</i> (L.) Soó						г		
13.	<i>Dactylorhiza maculata</i> (L.) Soó	г				г	г		+
14.	<i>Dactylorhiza majalis</i> (Richb.) P.F. Hunt et Summerhages s.l.	г		+	+	г	г		
15.	<i>Dactylorhiza sambucina</i> (L.) Soó	г			г	г			г
16.	<i>Epipactis atrorubens</i> (Hoffm. ex Bernh.) Besser	г			г	+			
17.	<i>Epipactis helleborine</i> (L.) Crantz	г		г		г			г
18.	<i>Epipactis palustris</i> (L.) Crantz	г				г		+	
19.	<i>Epipactis purpurata</i> Smith	+							
20.	<i>Epipogium aphyllum</i> Sw.	ф				+			
21.	<i>Goodyera repens</i> (L.) R. Br.			*					
22.	<i>Gymnadenia conopsea</i> (L.) R. Br.	г	+	г	г	г	+		
23.	<i>Herminium monorchis</i> (L.) R. Br.					*		*	
24.	<i>Listera cordata</i> (L.) R. Br.			г					
25.	<i>Listera ovata</i> (L.) R. Br.	г		+	г	г			
26.	<i>Neottia ustulata</i> (L.) R.M. Bateman	г			+	+	г		
27.	<i>Neottia nidus-avis</i> (L.) Rich.	г		г	+	г		+	
28.	<i>Orchis mascula</i> (L.) L.	+	+	+					
29.	<i>Orchis pallens</i> L.	г							
30.	<i>Orchis signifera</i> Vest		*	*	*				
31.	<i>Platanthera bifolia</i> (L.) Rich.	г		+	г	г			г
32.	<i>Pseudoorchis albida</i> (L.) A. Löve et D. Löve		ф	г	г				
33.	<i>Traunsteinera globosa</i> (L.) Rchb.	+	+	г		г			
Разом 33		22	6	17	12	22	8	5	6

Примітки: масиви КБЗ (КТ – Кузій-Трибушанський; Ч – Чорногірський, М – Марамароський, С – Свидовецький, УШ – Угольсько-Широколужанський, Дн – Долина нарцисів, Чг – Чорна гора; Юг – Юліївські гори); * – дані за ЧКУ (2009); г – гербарні збори; ф – фотографічні матеріали; + – літературні джерела.

Види родини зозулинцевих КБЗ за природоохоронним статусом розподіляються наступним чином: 5 видів відносяться до категорії зникаючих, 8 – до рідкісних, 15 – до вразливих і 5 – до неоцінених.

В останньому виданні ЧКУ наводяться дані про зростання на території КБЗ таких видів зозулинцевих як *Goodyera repens*, *Orchis signifera* та *Herminium monorchis*, однак до цього часу ці види в межах території заповідника не виявлені. В той же час, ще у 1980 році в Долині нарцисів було обліковано біогрупу *Anacamptis laxiflora*, проте відомості про зростання даного виду в заповіднику у ЧКУ не відображені (Тасенкевич, Сухарюк, 1984).

Згідно з класифікацією життєвих форм рослин за Раункієром 29 видів зозулинцевих є геофітами і 4 – гемікриптофітами. За відношенням до вологості серед зозулинцевих КБЗ є 4 види гігрозомезофітів, 23 – мезофітів, 5 – мезогігрофітів і 1 – ксеромезофіт, а за відношенням до освітлення – 6 видів входять у групу геліофітів, 14 – сциофітів і 13 видів зустрічаються як на відкритих ділянках, так і в затінених місцях серед чагарників і рідколісся.

Серед орхідних заповідника виявлено 3 сапрофітні види: *Corollorhiza trifida*, *Epipogium aphyllum* і *Neottia nidus-avis*. *Corollorhiza trifida* є єдиним представником роду у флорі України, а *Epipogium aphyllum* – рідкісним реліктовим видом.

Встановлено, що найбільше представників зозулинцевих зростає у Кузій-Трибушанському, Чорногірському та Угольсько-Широколужанському масивах.

Значна кількість орхідних зростає в заповіднику на території без вилучення у землекористувачів. З метою забезпечення надійної охорони рідкісних видів доцільно включити ці землі у постійне користування КБЗ. В урочищі Долина нарцисів, упродовж останніх десятиліть, відмічається суттєве зниження вологості ґрунтів та інтенсивне заростання лучних ценозів чагарниками. Тому необхідно якнайскоріше провести тут роботи з оптимізації гідрологічного режиму та чагарникової рослинності. Важливо внести зміни в розміщення функціональних зон з врахуванням поширення представників зозулинцевих. На лучних ділянках в зоні антропогенних ландшафтів природоохоронні заходи проводити після закінчення плодоношення орхідей, а в лісових угрупованнях, в місцях зростання зозулинцевих, всі дозволені види рубок проводити лише в пізньоосінній і зимовий період. Екотуристичні стежки слід винести за межі біотопів, в яких зростають зозулинцеві та представники інших рідкісних таксонів. Також, доцільно налагодити комплексні дослідження впливу антропогенних факторів на стан популяцій всіх видів зозулинцевих в різних екологічних умовах.

- Антосяк В. М., Гамор Ф. Д., Комендар В. І., Антосяк Т. М. Судинні рослини. *Біорізноманіття Карпатського біосферного заповідника*. Київ : Інтерекоцентр, 1997. С. 208–239.
- Антосяк Т. М., Козурак А. В., Волощук М. І. Історія вивчення флори вищих судинних рослин Карпатського біосферного заповідника. *Природа Карпат : науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та інституту екології Карпат НАН України*. 2018. № 1 (3). С. 4–15.
- Борисенко В. І. Про рослинний покрив Чорної гори. *Фіторізноманіття Карпат: сучасний стан, охорона та відтворення*: мат-ли міжнар. наук. конф. присв. 15-річчю Міжвідомчої науково-дослідної лабораторії охорони природних екосистем УжНУ (11–13 вересня 2008 р.). Ужгород : Ліра, 2008. С. 35–37.
- Ефремов А. П., В. М. Антосяк, Д. Д. Сухарюк. Флора Карпатського заповідника (сосудистые растения). Флора и фауна заповедников СССР. Москва : ВИНТИ, 1988. 62 с.
- Лоя В. В. Нові дані про поширення *Epipactis purpurata* Smith (*Orchidaceae* Juss.) на Закарпатті. *Актуальні проблеми ботаніки та екології*: мат-ли міжнар. конф. молод. уч. (11–15 серпня, 2009 р., м. Кременець). Тернопіль, 2009. С. 75.
- Лоя В. В. Поширення видів родини *Orchidaceae* Juss. в Закарпатті. *Рослинний світ у Червоній книзі України : впровадження Глобальної стратегії збереження рослин*: мат-ли міжнар. конф. (11–15 жовтня 2010 р., м. Київ). Київ : Фільтерпрес, 2010. С. 135–136.
- Стойко С. М., Тасенкевич Л. О., Мілкіна Л. І. та ін. Флора і рослинність Карпатського заповідника. Київ : Наук. думка, 1982. 220 с.
- Сухарюк Д. Д., Лазуткин Г. Г., Романюк Е. М. Орхидные Карпатского заповедника. *Флора и растительность Украины*: сб. научн. трудов. Киев, 1986. С. 119–120.
- Сухарюк Д. Д. Нові знахідки рідкісних видів рослин. *Літопис природи*. Рахів. 2010. Т. 34. С. 188–189.
- Тасенкевич Л. О., Сухарюк Д. Д. Знахідка *Orchis laxiflora* (Lam.) subsp. *elegans* (Heuff.) Sob. в урочищі "Долина нарцисів" (Закарпаття). *Укр. ботан. журнал*. 1984. Т. 41, № 4. С. 68–69.
- Червона книга України. Рослинний світ / за ред. Я. П. Дідуха. Київ : Глобалконсалтинг, 2009. 912 с.
- Шушман В. С. Ботанічні нотатки про цікаві знахідки. *Фіторізноманіття Карпат: сучасний стан, охорона та відтворення*: мат-ли міжнар. наук. конф., присв. 15-річчю Міжвідомчої науково-дослідної лабораторії охорони природних екосистем УжНУ (11–13 вересня 2008 р.). Ужгород : Ліра, 2008. С. 177–180.
- Шушман В. С. Про деякі природні об'єкти Закарпаття, яким необхідна охорона. *Стійкий розвиток сільського господарства та збереження біорізноманіття*: мат-ли міжнар.-регіон. конф. (Ужгород, 17–18 травня, 1996 р.). Ужгород, 1996. С. 35–37.

Рекомендує до друку
В.В. Шаповал